

Olga Hordiichuk,

doktor nauk filozoficznych

Żytomierskiego Uniwersytetu Państwowego imienia Iwana Franki

ORCID: 0000-0003-4606-9188

gordijchuk.olga@gmail.com

MENTALNOŚĆ UKRAIŃSKA A POLSKA: CECHY WSPÓLNE I RÓŻNIĄCE

W badaniu zostały porównane cechy mentalności ukraińskiej i polskiej jako historycznie ukształtowane systemy wartości, wzorców postrzegania, odczuwania, zrozumienia i przekształcania świata. Przeanalizowano wspólne oraz różne cechy mentalne obu narodów, zauważone korelacje między wskazanymi cechami a obecnym stanem rozwoju państw.

Słowa kluczowe: mentalność ukraińska, polska mentalność, tożsamość, rozwój państwa.

Гордійчук Ольга. Український та польський менталітет: спільні й відмінні риси.

У дослідженні здійснено порівняльну характеристику особливостей українського та польського менталітету як історично сформованих систем цінностей, закономірностей сприйняття, трактування та перетворення світу. Проаналізовано спільні та відмінні ментальні особливості обох народів, указано кореляції між зазначеними ознаками та сучасним станом розвитку держав.

Ключові слова: українська ментальність, польська ментальність, ідентичність, державний розвиток.

Hordiichuk Olga. Ukrainian and Polish mentality: common and different features.

The study justifies the need for a mentality analysis. The main goal – to compare the features of the Ukrainian and Polish mentality as historically shaped value systems, patterns of perception, feeling, understanding and transforming the world. Based on the work of Polish scientists, the results of sociological research and on opinions of Poles published in the media, the common and various mentality characteristics of the Ukrainian and Polish people were analyzed, correlations between the indicated features and the current state of development of both countries were noticed.

The reasons for Ukraine's lagging behind Poland in terms of development were analyzed. It was emphasized that Poland and Ukraine are heterogeneous countries in terms of economic and cultural development, and this difference is caused by the unique historical past (especially the experience of victories and defeats) and mentality traits. Determination was determined: mentality features, in turn, affect the further development of the future.

The comparison of the main features of both nations has allowed to distinguish such common features as individualism, a sense of freedom and independence, courage, sentimentality and emotionality, maintaining close contact between family members, tolerance. The difference lies in the greater level of patriotism and a sense of honor, religiousness, conservative views and attachment to tradition, politeness in the mentality of Poles. However, for the mentality of Ukrainians there is a characteristic lower level of divisions and disputes, complaints, dissatisfaction with anything, although the economic standard of living of the vast majority of Ukrainian society is lower than in Polish. The features that require development and greater

expression in Polish society: kindness towards yourself and others, friendly attitude, mutual trust, openness to the new, joy and satisfaction with what is are noticed.

Key words: Ukrainian mentality, Polish mentality, identity, state development.

Uzasadnienie tematu. Szczegółowa analiza, uwzględnienie oraz rozważanie mentalnych cech jednostek, grup społecznych i mieszkańców kraju jako całości jest niezbędnym warunkiem ustanowienia skutecznej międzyludzkiej interakcji: komunikacji, współpracy, wygodnego współistnienia.

Zrozumienie procesów kształtowania się mentalności ukraińskiej i polskiej, ich transformacji w określonym okresie historycznym, pozwala na poznanie przyczyn zjawisk społecznych, zachowań, stereotypów ideologicznych itp. oraz na udzielenie dokładnej odpowiedzi na pytania: Kim jesteśmy? Co nas łączy, a co różni? Skąd ta różnica? Jaki jest nasz potencjał: zasoby duchowe i materialne? Gdzie i do czego zmierzamy? Oczywiście, im lepiej nasze narody rozumieją siebie, swój potencjał i potrzeby, tym łatwiej będzie wypracować efektywne mechanizmy rozwiązywania skomplikowanych sytuacji oraz nawiązać skuteczną współpracę, wybrać perspektywiczne wektory rozwoju. Ważne jest również porzucenie stereotypów mentalnych, które są uogólnione i, obiektywnie rzecz biorąc, mogą nie być prawdziwe, więc mogą zakłócać porozumienie między narodami.

Celem badania jest porównanie głównych cech mentalności ukraińskiej i polskiej jako systemów wartości i historycznie ukształtowanych wzorców postrzegania, odczuwania, zrozumienia i przekształcania świata. Zadanie polega na odkryciu wspólnych cech i różnic mentalnych narodu ukraińskiego i polskiego, prześledzeniu korelacji między tymi cechami a obecnym stanem rozwoju gospodarczego, politycznego i kulturowego obu krajów. Interesuje nas również odpowiedź na pytanie, dlaczego Ukraina pozostaje tak w tyle za Polską pod względem rozwoju gospodarczego. Opierając się na pracach współczesnych polskich naukowców, wynikach badań socjologicznych, a także na opublikowanych w mediach opiniach Polaków, postanowiliśmy się dowiedzieć, jakie są wartości oraz priorytety nowoczesnych Ukraińców i Polaków.

Polska mentalność oraz tożsamość, cechy narodowe, system wartości, modele reakcji i zachowań są przedmiotem badań wielu polskich naukowców, a mianowicie: A. Dudka, J. Jakubowskiej-Branickiej, J. Koralewicz, A. Ledera, P. Sztompki, E. Wnuka-Lipińskiego, M. Ziółkowskiego, A. Zybala i innych. Podstawą naszej analizy są również badania socjologiczne CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej w Polsce) oraz badania mentalności Polaków (sposobów myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym) przeprowadzone przez J. Koralewicz i M. Ziółkowskiego pod koniec lat 80. i w latach 90. XX wieku. Analiza cech ukraińskiej mentalności jest tematem naszego oddzielnego badania, którego wyniki będziemy wykorzystywać odpowiednio podczas porównywania oraz w podsumowaniu [24; 25].

Ogólnie mówiąc, pojęcie mentalności na poziomie codziennym zwykle rozumiemy i traktujemy jako "duszę narodu", wyjątkową informacyjno-energetyczną strukturę, której z jednej strony nie da się zmierzyć i jednoznacznie opisać, ale z drugiej, na poziomie empirycznym (dzięki badaniom socjologicznym w skali całego państwa), można zidentyfikować jej cechy, połączyć wyniki badań z analizą opinii publicznej w mediach oraz z wrażeniami i wnioskami wypływającymi z bezpośredniej komunikacji z przedstawicielami określonego kraju.

Rozważamy mentalność jako całość cech świata duchowego grupy społecznej, pewien system historycznie ukształtowanych wzorców postrzegania, odczuwania, zrozumienia i przekształcania świata [26, s. 369–370]. Refleksja na temat cech podstawowych własnej egzystencji oraz pamięci historycznej wywołuje głębokie zrozumienie wszystkiego, co przeżyliśmy, wyjątkowo cenne doświadczenie porażek i zwycięstw, wyciągniętych wniosków i wytworzonych wzorców zachowań, co razem tworzy unikalne doświadczenie ontologiczne. W efekcie powstaje niepowtarzalne arcydzieło, "twarz narodowa": zakorzenione cechy mentalne – specyficzny paradygmat wartości i reakcji, pragnień i aspiracji itd. Mentalność grupowa (poziom całego narodu) jest skorelowana z jednostką (pojedynczy przedstawiciel oraz małe grupy społeczne) na zasadzie jedności

dialektycznej – "od wspólnego do pojedynczego" i "od pojedynczego do ogólnego". Innymi słowy, wizerunek mentalny całego narodu wpływa na mentalne osobliwości indywidualnego przedstawiciela narodowego oraz grupy społecznej poprzez tworzone historycznie przez wieki wartości i upodobania, wzorce zachowań, reakcji itd. Doświadczenie każdego indywidualnego przedstawiciela wpływa natomiast na kształtowanie się i transformację grupowej mentalności narodowej w miarę wytwarzania się nowych wartości, znaczeń oraz sensów odpowiednio do nabytego doświadczenia podczas przeżywania różnych wydarzeń, pokonania wyzwań rzeczywistości.

Mentalność każdego narodu kształtuje się w ciągu stuleci, jej cechy są zdeterminowane następującymi czynnikami:

- a) położeniem geograficznym, warunkami naturalnymi i klimatycznymi, rytmem życia oraz podstawowymi sferami działalności;
- b) historycznymi warunkami pochodzenia i powstawania etosu;
- c) osobliwościami selekcji, genetyki i samostanowienia osobowości;
- d) panującą religią, tradycjami i obyczajami kulturowymi, językiem jako czynnikiem społeczno-kulturowym.

Poza tym mentalność charakteryzuje się odpornością, ponieważ obejmuje głęboki poziom świadomości zbiorowej, wykształca się przez stulecia, ciągle przechodzi pewne przemiany, ale bardzo powoli nabiera nowych cech. Społeczeństwo jest organiczną kombinacją statyki oraz dynamiki, wielopoziomowym, dynamicznym organizmem, który niczego nie zapomina, gromadzi wszystkie informacje historyczne, przekształca je w doświadczenie genetyczne, w rodzaj "ogólnej pamięci" oraz tradycji.

Aby zrozumieć mentalność Polaków oraz Ukraińców, niezbędna jest dokładna analiza historii rozwoju i powstawania obydwu państw. Głęboki wgląd w szczegóły historyczne nie jest przedmiotem tego badania, jednak ogólnie zwrócimy uwagę na kilka podstawowych czynników rozwoju historycznego polskiej i ukraińskiej państwowości.

A. Zybała ze smutkiem stwierdza, że sarmatyzm, krótka reformacja, słaby wpływ trendów edukacyjnych i bardzo silny romantyzm przyczyniły się do rozwoju polskiej kultury intelektualnej na przestrzeni wieków w taki oto sposób: "Polacy woleli działanie niż myślenie, emocje ponad racjonalność, indywidualnych bohaterów nad społeczeństwo. Wiele z tego dziedzictwa pozostaje do dziś. I właśnie to może być przyczyną takiego zjawiska, że wielu Polaków ma trudności z dostosowaniem się do dzisiejszych wyzwań" [22]. W tym kontekście A. Zybała stawia retoryczne pytanie: Czy w interesie Polaków leży przeformułowanie niektórych cech?

To pytanie nie jest przypadkowe, a tak naprawdę jest bardzo ważne, ponieważ pomimo postępu gospodarczego, związanego z przystąpieniem do UE i NATO, Polska pozostaje w tyle za najbardziej rozwiniętymi krajami europejskimi, szczególnie jest w ostrym kontraście z wysoko rozwiniętymi sąsiadami Niemcami. Polscy naukowcy kojarzą ten stan rzeczy głównie z wydarzeniami historycznymi, które znacząco wpłynęły na ukształtowanie się szeregu cech polskiej mentalności [20; 23]. Musimy też przyznać, że Ukraina pozostaje pod względem rozwoju daleko w tyle za Polską, chociaż nasze państwa uzyskały niepodległość i szansę na budowę własnego kraju prawie jednocześnie, ponad 25 lat temu. Ukraina nadal znajduje się w ciągłym kryzysie w zakresie rozwoju gospodarczego i jest jednym z najbiedniejszych krajów w geograficznej Europie.

Co spowalnia postęp społeczeństwa ukraińskiego? Jakie są podstawowe przyczyny tego stanu? Uważamy, że zacofanie gospodarcze, korupcja i nieefektywne interakcje społeczności z władzami są determinowane przez osobliwości światopoglądu i transformacji, system wartości i wzorce zachowań, działające zarówno na poziomie świadomym, jak i podświadomym.

Podobnie jak Ukraina, Polska geograficznie jest częścią Europy i ma wyraźne europejskie korzenie oraz tradycje, ma doświadczenie bycia pod władzą i uciskiem innych państw, w XX wieku aktywnie uczestniczyła w dwóch wojnach światowych, była częścią Związku Radzieckiego (a w tym niewiele jest dobrego i użytecznego dla dalszego rozwoju, wręcz przeciwnie: widać negatywne konsekwencje we wszystkich sferach społecznych i destrukcyjne przemiany mentalne), przetrwała

okres fundamentalnej transformacji po upadku Związku Radzieckiego, a także kontynuuje transformację.

Jak już zauważyliśmy, wydarzenia XX wieku miały negatywny wpływ na polską mentalność (najazd Niemiec hitlerowskich i sowieckiej Rosji znany polski filozof kultury A. Leder zdefiniował jako "prześnioną rewolucję") [19]), ale nie zdeformowały jej tak znacząco jak ukraińskiej. Wyjaśnień należy szukać w różnych szczególnych rysach historycznych. Totalitarna ideologia przeciwko liberalizmowi hamowała indywidualny rozwój państw, tworzyła "Wielki Związek Radziecki", celowo i stopniowo niszczyła polskość i ukraińskość jako osobliwe byty oraz idee narodowe; rusyfikacja i narzucenie obrazu i stylu życia "Homo Sovieticus" (człowiek radziecki) doprowadziły do transformacji i rujnacji tożsamości narodowej, ponadto warstwa inteligencji (naukowcy, postacie kultury i sztuki, aktywni działacze społeczni itp., którzy stanowili zagrożenie dla systemu radzieckiego) została fizycznie zniszczona; ruch oporu był regularnie tłumiony i surowo karany, inicjatywa była mile widziana tylko w wykonywaniu zadań partii komunistycznej.

Przebywanie pod rządami ZSRR miało dla Polski i Ukrainy dwie zasadnicze różnice, które wpłynęły na dalszy rozwój obu państw:

1) Dla zachowania polskiej tożsamości, tradycji oraz wiary katolickiej bardzo ważna była działalność kościołów (Kościół, jako instytucja o tak dużym znaczeniu i wsparciu w polskim społeczeństwie, nie był represjonowany przez władzę sowiecką), podczas gdy na terytorium Ukrainy, jak i w innych państwach radzieckich został wprowadzony ateizm, a struktury religijne (nie biorąc pod uwagę ich znaczenia i statusu kulturowego oraz historycznego) zostały zniszczone lub przekształcone w pomieszczenia techniczne (głównie na magazyny produktów przemysłowych).

2) Na terytorium Polski polityka kolektywizacji nie uzyskała takiej skali, nie było tragicznych głodów. Głód w latach 1932–1933 został sztucznie wywołany na Ukrainie, żeby pokonać opór miejscowej ludności wobec istniejących radzieckich władz i nowo wprowadzonego porządku poprzez eksterminację i deportację zamożnych mieszkańców ukraińskiej wioski. W wyniku tego zmarło około 8-10 milionów autochtonów, praktycznie zmienił się skład etniczny kraju (szczególnie część wschodnia), a puste mieszkania zostały masowo zasiedlone przez imigrantów z terytoriów rosyjskich, często z przestępczą przeszłością.

Uważamy, że wyżej wymienione czynniki są jednym z głównych źródeł obecnego pozostawania Ukrainy w tyle za Polską.

Co więcej, zasady i przepisy Związku Radzieckiego miały tak głęboki wpływ na mentalność podległych krajów, że do dziś utrudniają ich aktywny rozwój, obniżają poziom inicjatywy poprzez podsycanie wśród społeczeństwa poczucia niebezpieczeństwa dla życia, jak miało to miejsce w rzeczywistości sowieckiej [25]. "Czy się stoi, czy się leży, tysiąc złotych się należy" – brzmi polska "mantra" czasów komunistycznych. Wtedy prawie nikt nie uważał, że należy robić cokolwiek poza tym, co zostało określone w umowie. Wskutek tego system radziecki stworzył siłę roboczą skupioną wyłącznie na przestrzeganiu reguł i formalności bez możliwości wytwarzania czegokolwiek.

Zarówno w społeczeństwie polskim, jak i ukraińskim nadal istnieje problem ze zrozumieniem własności prywatnej, co jest charakterystyczne dla krajów poradzieckich – dość powszechny jest punkt widzenia "wspólne, czyli niczyje". Natomiast jeżeli spojrzeć na kraje o dojrzałych demokracjach, zauważymy zupełnie inny poziom poszanowania własności wspólnej – "wspólne, czyli nasze" [3].

Istnieją jednak i pozytywne tendencje. Współczesne obserwacje polskiej rzeczywistości budzą optymistyczną nadzieję: po prawie 30 latach nieustannej adaptacji mentalność częściowo ulega zmianie i na polskim rynku pracy znajdują się obecnie pokolenia managerów oraz ambitni i elastyczni młodzi ludzie, bez naleciałości systemu rozdzielczo-nakazowego w sposobie myślenia. Walczą, żeby stworzyć sobie dobre życie. Wiele z tych osób pracuje niewyobraźalnie ciężko przez cały czas, co uważa za zwyczajną drogę do kariery [5]. W Ukrainie takie tendencje są również obecne, ale niestety mniej wyraźne.

Innym ciekawym aspektem jest to, że zarówno Ukrainę, jak i Polskę można podzielić na kilka części, które różnią się znacznie pod względem rozwoju gospodarczego i duchowego: Zachód i Wschód. Możemy również spotkać się z podziałem na trzy części (A – Zachód, B – Wschód, C – Południe). Do tego podziału doprowadziły przeważnie przyczyny historyczne, a mianowicie od 1772 do 1917 r. ziemiami polskimi rządziły trzy imperia: pruskie (zach. część), rosyjskie (na wschodzie) i austriackie (na południu) [5; 8].

Najbardziej rozwinięta gospodarczo była i pozostaje zachodnia część Polski – Wielkopolska. Powstało tu kilka potężnych ośrodków przemysłowych, a współpraca i bliskie kontakty dotyczyły nie tylko niemieckiej gospodarki, ale również jej centrów kultury. Polacy mieszkający na tych terytoriach są bardziej zamożni, mentalnie bliżsi Europie Zachodniej: doceniają punktualność, ciężką pracę, aktywność oraz odpowiedzialność.

Wschodnia część Polski była skrajnie zachodnią częścią Imperium Rosyjskiego, leżącą na peryferiach, więc nie dbano o nią ani ekonomicznie, ani w jakiś inny sposób, przeciwnie – prowadzono politykę rusyfikacji, narzucano rosyjskie wzorce działania w różnych sferach życia, kontrolowano, żeby Polacy nie byli zbyt aktywni. Mieszkańcy tych terytoriów mieli i mają teraz podobne do Ukraińców cechy mentalności, a mianowicie: romantyczność i skłonność do marzeń, znacznie niższy poziom aktywności społeczno-politycznej, a zatem i niższy poziom dobrobytu niż w zachodniej Polsce. Przykłady historyczne można zaobserwować zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie.

W powszechnym myśleniu panuje przekonanie, że Polska A zbiera owoce rozwoju politycznego i ekonomicznego, podczas gdy Polska B pogrąża się w bezrobociu, stagnacji oraz użalaniu się nad sobą. Takie stereotypowe rozumowanie nie jest jednak zupełnie bezpodstawne, o czym łatwo można się przekonać, podróżując z zachodu na wschód kraju [5].

Na terytoriach podlegających Imperium Austriackiemu społeczeństwo, a zwłaszcza elita intelektualna Polski, miały największą szansę zachowania i pielęgnowania swojej polskości i kultury na tle pozostałych części. Przejawiało się to większą skłonnością do życia duchowego, zanurzeniem w świat kultury (Kraków do dziś uważany jest za kulturalną stolicę Polski). Zwróćmy uwagę, że ukraińskie miasto Lwów (znane w świecie ze swojej atmosfery i bogatych zabytków, liberalnego życia politycznego i społecznego, ze znacznie wyższego niż na wschodzie Ukrainy poziomu duchowej i politycznej wolności oraz religijności), również uważane za kulturalną stolicę Ukrainy, przebywało w obrębie Imperium Austriackiego, a później Austro-Węgierskiego w latach 1772–1914.

Różnorodność poszczególnych regionów Polski, objawiająca się w stylu życia, a nawet w głosowaniu jest przedmiotem badań T. Zaryckiego. Uczony tworzy obszerne studium empiryczne dwu polskich regionów historycznych o odmiennym klimacie politycznym: Małopolski (dawniej Galicji) oraz Ziemi Zachodnich i Północnych, analizuje różne regiony Polski w kontekście zachowań politycznych. T. Zarycki konstatuje, że "dokonany przez jednostkę wybór polityczny oraz inny kształtuje się pod wpływem innych członków społeczności w procesie stanowiącym rodzaj decyzji grupowej, której przesłanką jest cała wiedza zgromadzona przez poprzednie i obecne pokolenia" [21, s. 162]. Uważamy, że ta wiedza jest w pewnym stopniu determinowana mentalnością. Zachodnia i wschodnia Ukraina również mają znaczące różnice w głosowaniu podczas wyborów.

Reasumując, podkreślmy, że Polska, podobnie jak Ukraina, nadal jest heterogenicznym krajem pod względem rozwoju gospodarczego oraz kulturowego. Naszym zdaniem, przyczyny tego leżą przede wszystkim w cechach mentalnych mieszkańców tych regionów. Dlatego jeśli przeanalizujemy wszystkie powyższe fakty, stanie się jasna logika stworzenia dokładnie takiego wizerunku polskiej mentalności. Wśród głównych jej cech konstruktywnych badacze wskazują na: patriotyzm i odwagę, głębokie poczucie wolności i niezależności, wytrwałość, rozwinięte poczucie honoru oraz obowiązku, religijność, pielęgnowanie tradycji rodzinnych i utrzymywanie bliskich kontaktów między członkami rodziny, grzeczność, dowcip, tolerancję [2; 4; 7; 11; 15; 16].

Wśród cech, które można interpretować na różne sposoby w zależności od zadań lub okoliczności życiowych: sentymentalizm i emocjonalność (zwłaszcza wschodnia część Polski), indywidualizm, konserwatywne poglądy oraz przywiązanie do tradycji.

Cechy destrukcyjne to przede wszystkim: tendencja do podziałów i sporów, mała skłonność do konsensusu (popularne powiedzenie "gdzie dwóch Polaków, tam trzy zdania", "gdzie dwóch Polaków, tam trzy partie"); brak zaufania wobec siebie i wobec innych ludzi oraz instytucji i organizacji; deficyt życzliwości przyjacielskości wobec siebie i innych; narzekanie, niezadowolenie, poczucie biernego postrzegania rzeczywistości w połączeniu z fatalizmem ("co ma być, to będzie"); przekonanie o spisku przeciwko Polakom; edukacja w duchu przeszłości oraz ciągle uciekanie się do niej (cecha bardziej charakterystyczna dla starszych pokoleń Polaków) [1; 4; 6; 11; 12; 15; 16; 17; 19].

Ciekawym aspektem jest to, że dość często w badaniach naukowych oraz dyskusjach publicznych jest zauważony niski poziom zaufania wśród Polaków, że Polacy są nieufni wobec siebie i władzy, czyli nie mają z góry założonego pozytywnego nastawienia do innego człowieka. Mamy więc do czynienia z taką cechą mentalności Polaków, jak brak zaufania [1; 14; 18]. Zgadza się z opinią P. Sztompki, że częściowo brak zaufania może być związany z trzema rozbiarami Polski, historycznym doświadczeniem zarządzania przez inne państwa, skutkiem „traumy wielkiej zmiany” oraz jest cechą globalizacji [18, s. 381].

Potwierdzić oraz uzupełnić uzyskane przez nas informacje i wyniki lub odwrotnie – skorygować je – może analiza wartości polskiego społeczeństwa. Refleksja na temat wartości jako podstawowych pojęć filozoficznych, które określają osobliwości interakcji z otaczającą rzeczywistością, nadają sens aktywności, definiują sens życia, a przede wszystkim, co szczególnie ważne dla naszego badania, pomagają zrozumieć i przeanalizować korelacje z cechami mentalnymi.

Wyniki badań socjologicznych przeprowadzonych przez SBOS (2018) pokazują obecny stan oraz zmiany w wartościach Polaków w ciągu ostatnich 20 lat (Tab. 1) [2, s. 5]

Tabela 1 (CBOS, Komunikat z badań nr 164/2018)

Który z wymienionych rodzajów działalności stanowi obecnie treść Pana(i) życia codziennego? Czemu poświęca Pan(i) najwięcej czasu i energii?*	Wskazania respondentów według terminów badań			
	VII 1988	VII 1998	VII 2008	X 2018
	w procentach			
Życie rodzinne	67	71	69	72
Praca	60	61	50	53
Ochrona zdrowia (leczenie)	28	33	33	28
Zdobywanie pieniędzy	39	29	24	15
Aktywność fizyczna, uprawianie sportu (dodano w 2008 roku)	-	-	8	14
Korzystanie z życia (rozrywki, inne przyjemności, w roku 1988 także podróże)	21	12	13	11
Remont, urządzenie domu/mieszkania (dodano w 2008 roku)	-	-	13	11
Życie religijne	17	13	11	10
Zdobywanie wykształcenia	11	13	11	9
Podróżowanie (dodano w 1998 roku)	-	4	6	8
Życie kulturalne	7	6	5	8
Przetrawianie	27	25	19	7
Działania społeczne dla dobra innych	7	5	4	5
Kupno, budowa domu/mieszkania (dodano w 2008 roku)	-	-	5	3
Politykowanie	2	2	2	3
Wspinanie się po szczeblach kariery zawodowej	2	3	3	2
Lenistwo	3	2	3	2
Starania o pracę za granicą	9	2	3	1

Wymienione rodzaje działalności są wskaźnikami priorytetów Polaków, sygnałami oraz czynnikami determinującymi treść codziennego życia. Wskazana hierarchia pokazuje, że w polskim społeczeństwie zmniejszają swoje znaczenie takie rodzaje działalności, jak: zdobywanie pieniędzy, dążenie do przetrwania, poszukiwanie pracy za granicą. Maleje również znaczenie przypisywane życiu religijnemu. Natomiast częściej akcentowane jest życie rodzinne, aktywność fizyczna,

działalność na rzecz innych, uczestnictwo w kulturze oraz ochrona zdrowia. Na popularności zyskują także podróże i uprawianie sportu.

Możemy wnioskować, że dzięki demokratycznym reformom i transformacjom oraz znacznemu wsparciu UE znacznie wzrósł poziom zamożności polskiego społeczeństwa, teraz już są zaspokojone podstawowe potrzeby, więc Polacy w coraz większym stopniu poświęcają się życiu rodzinnemu; z kolei dążenie do zdobycia pieniędzy i poszukiwania pracy za granicą wyraźnie tracą na znaczeniu [2, s. 10].

Obecnie w polskim społeczeństwie występuje dość zauważalny konflikt wartości: z jednej strony przywiązanie do tradycji, z drugiej – wzrost poziomu otwartości na UE i świat w połączeniu z tolerancją na różnice. Zmieniła się w polskim społeczeństwie interpretacja wolności jako wartości egzystencjalnej. Historycznie Polacy przebywali pod rządami innych państw, walczyli na różne sposoby o niepodległość. Natomiast teraz niezależność, wolność, szerokie możliwości są postrzegane jako coś oczywistego, szczególnie przez młodsze pokolenia urodzone po rozpadzie ZSRR.

Należy już do przeszłości tradycyjna dla Polaków interpretacja wydarzeń jako akceptacji przeszłości oraz jej projekcja na przyszłość ("zawsze tak było"). Konserwatywne modele światopoglądu i życiowej aktywności nie są wspierane przez nowe pokolenia urodzone w niepodległej Polsce i mające coraz aktywniejszą pozycję życiową ("sami tworzymy naszą przyszłość i nadajemy jej pożądany kształt"), wykazujące skłonność do europejskiej otwartości i dynamizmu. Takie przejście od "losu" do "wyboru" stwarza nowe szanse oraz nowe pułapki modernizacyjne [10, s. 244]. Można zatem stwierdzić, że społeczeństwo polskie przeżywa dość niejednoznacznie traktowane zmiany społeczne. Wartości instytucjonalizują się, podejście związane z alternatywą wypiera fatalizm, co oznacza aktywny wybór oraz rozwój. Badacze zwracają również uwagę na pojawianie się nowych wartości we współczesnym polskim społeczeństwie: potrzebę estetyzacji otaczającej przestrzeni i potrzebę medialności.

Analiza badań mentalności Ukraińców pozwala wyróżnić takie jej ustalone cechy, jak: indywidualizm, humanizm, demokratyzm, wolność oraz tego rodzaju poczucie wolności, które często przekształca się w anarchizm, tolerancję, pokojowość, ateizm (poczucie pokrewieństwa z ziemią ojczystą), litościwość, szczerłość, optymizm, introwertyzm, kordocentryczny (ukraiński termin filozoficzny, przedstawia serce jako główne narzędzie rozumienia oraz traktowania świata) światopogląd, inteligencję i wiele innych.

Wśród negatywnych cech wskazać można: brak woli zbiorowej, solidarności narodowej i zgody; niską zdolność do nowych pomysłów i niezależnych decyzji; psychologię dopuszczalności tak zwanego „małego zła” ze względu na osobiste przetrwanie i "pogorszenie sytuacji"; poczucie własnej "niższości" oraz "mniejszości", co prowadzi do niewiary w przyszły rozwój osobisty Ukrainy jako państwa [24; 25].

Porównując główne cechy mentalności polskiej i ukraińskiej, możemy zauważyć wiele wspólnych cech, ale także i różnic. Uważamy, że znaczące różnice przede wszystkim są konsekwencją różnicy doświadczeń historycznych (zwłaszcza doświadczenia zwycięstw i porażek).

Zakończenie.

Podsumowując, badania mentalności są aktualne i ważne, ponieważ pomagają zrozumieć, dlaczego ludzie postrzegają, oceniają otaczający świat i siebie w taki czy inny sposób, jakie wartości w ich życiu są podstawowe, które mają najbardziej typowe reakcje na społeczne zagrożenia i wyzwania.

Polska i Ukraina są heterogenicznymi krajami pod względem rozwoju gospodarczego oraz kulturowego. Naszym zdaniem, przyczyny tego leżą przede wszystkim w wyjątkowości wydarzeń rozwoju historycznego oraz w wytworzonych cechach mentalnych, te z kolei wpływają na dalszy rozwój przyszłości.

Porównanie głównych cech mentalności polskiej i ukraińskiej ujawnia następujące wspólne cechy: indywidualizm, poczucie wolności i niezależności, odwagę, sentymentalizm oraz emocjonalność, poczucie humoru, tolerancyjność.

Są także i dość różne. Najbardziej wyraźne cechy polskiej mentalności są następujące: patriotyzm i poczucie honoru, religijność, pielęgnowanie tradycji rodzinnych i utrzymywanie bliskich kontaktów między członkami rodziny, konserwatywne poglądy oraz przywiązanie do tradycji, grzeczność (Ukraińcy muszą dalej rozwijać te cechy); tendencja do podziałów i sporów, brak zaufania, narzekanie, niezadowolenie. Zauważalne są szczególnie cechy, które wymagają rozwoju i większej ekspresji w polskim społeczeństwie (obecnie Polacy wskazują na ich deficyt): życzliwość wobec siebie oraz innych, przyjazne nastawienie, wzajemne zaufanie, radość i satysfakcja z tego, co jest ("pogoda ducha").

Uważamy, że znaczące różnice przede wszystkim są konsekwencją różnicy doświadczeń historycznych (zwłaszcza doświadczenia zwycięstw i porażek).

Należy dodać, że obecnie, ze względu na członkostwo Polski w UE i NATO, znaczny postęp i rozwój gospodarczy, Polacy nie przetrwają już jako Ukraińcy – mają zapewnione podstawowe potrzeby witalne, większe możliwości. Pamiętajmy również, że Ukraina od 2014 roku jest w stanie faktycznej wojny z Rosją.

Список використаних джерел та літератури

1. Calińska A., Czapiński J. *Polacy wciąż mają problem z zaufaniem drugiemu człowiekowi*. 29 września 2014, URL:<https://gazetawroclawska.pl/janusz-czapinski-polacy-wciaz-maja-problem-z-zaufaniem-drugiemu-czlowiekowi/ar/3591071>, (dostęp: 04.09.2019).
2. *Codzienna aktywność Polaków. Autoportret i obraz środowiska społecznego w latach 1988–2018*, CBOS, Komunikat z badań nr 164/2018, Warszawa 2018. URL:https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_164_18.PDF (dostęp: 04.09.2019).
3. Górecki M. *Polska mentalność szlachecko-niewolnicza*. Oct 10, 2018. URL:<https://michalgorecki.pl/2018/10/polska-mentalnosc-szlachecko-niewolnicza/>, (dostęp: 14.08.2019).
4. Grzesiak M. *5 cech mentalności polskiej, które ograniczają nasz potencjał*. URL:<https://natemat.pl/blogi/mateuszgrzesiak/130819,5-cech-mentalnosci-polskiej-ktore-ograniczaja-nasz-potencjal> (dostęp: 05.08.2019).
5. Hardenfelt M. *Charakter narodowy Polaków*. URL:<http://www.polenguide.pl/PolenPL/Mentaliteten%20i%20Polen/index.htm> (dostęp: 12.09.2019).
6. Jakubowska-Branicka I. Mentalność demokratyczna a dogmatyzm: Przemiany postaw społeczeństwa polskiego w procesie demokratyzacji. *Zoon Politikon*. 2017. 8. s. 9–32.
7. Koralewicz J., Ziółkowski M. *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988 – 2000*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2003. 276 s.
8. Korzeniowski K. *Mentalność społeczno-polityczna w historycznych regionach*. *Przegląd Psychologiczny*. Poznań: PTP, 1952. T. 57, nr 1 2014, s. 51–67.
9. Leder A. *Prześlona rewolucja. Ćwiczenie z logiki historycznej*. Warszawa: Krytyka polityczna, 2014. 205 s.
10. Marianski J. *Kryzys moralny czy transformacja wartości w Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. s. 243–264.
11. *Mentalność rosyjska a Polska* / redakcja Edward Walewander; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2015, 224 s.
12. Najder Z. Co dziś łączy Polaków? *Życie*. 1998. S. 14–15, II.
13. Nieczypor K. *Homopolonicus, czyli Polak dumny i roszczeniowy*. 25 listopada 2015. URL:<https://www.eastbook.eu/2015/11/25/homopolonicus-czyli-polak-dumny-i-roszczeniowy/> (dostęp: 12.08.2019).
14. *O nieufności i zaufaniu*, CBOS. Komunikat z badań. 2018. URL:https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_035_18.PDF, (dostęp: 04.08.2019).
15. *Polacy. Jacy są? O narodowej mentalności?* URL:<http://fotoforum.gazeta.pl/72,2,750,123554417.html> (dostęp: 12.09.2019).
16. Stankiewicz P. *My fajnopolacy*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 2019. 276 s.
17. Sztompka P. *Kulturowe imponderabilia wielkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność in Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. S. 265–282.
18. Sztompka P. *Zaufanie fundament społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2007. 420 s.

19. Wilk E. *Prof. Leder o dawnej mentalności Polaków*. in *Polityka. Inna дума*. 11 kwietnia 2017, URL: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1701072,3,prof-leder-o-dawnej-mentalnosci-polakow.read>, (dostęp: 10.08.2019).
20. Wnuk-Lipiński E. *Świat międzyepoki globalizacja, demokratyzacja, państwo narodowe*. Kraków, 2004. 236 s.
21. Zarycki T. *Region jako kontekst zachowań politycznych*. Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar, 2002. 195 s.
22. Zybala A. *Kultura umysłowa Polaków – dlaczego myślimy tak, jak myślimy*: URL: <https://www.kongresobywatelski.pl/idee-dla-polski-kategoria/kultura-umyslowa-polakow-dlaczego-myslimy-tak-jak-myslimy/> <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-andrzej-zybala-kultura-umyslowa-polakow-dlaczego-myslimy-myslimy/>, (dostęp: 16.08.2019).
23. Zybala A. *Polski umysł na rozdrożu. Wokół kultury umysłowej w Polsce. W poszukiwaniu źródeł niepowodzeń części naszych działań publicznych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2016. 294 s.
24. Гордійчук О. О. "Революція Гідності" та її вплив на ментальність українців: соціально-філософський аналіз. *Вісник Черкаського університету. Серія: філософія*. 2018. № 2. С. 39–45.
25. Гордійчук О. О. Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців: соціально-філософський аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. № 24. С. 25–31.
26. Кримський С., Заблоцький В. *Ментальність*. В *Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.* Київ: Абрис, 2002. 742 с.

References (translated & transliterated)

1. Calińska, A., Czapiński, J. (2014). *Polacy wciąż mają problem z zaufaniem drugiemu człowiekowi*. [Poles still have a problem with trusting other people]. – [29 września]: <https://gazetawroclawska.pl/janusz-czapinski-polacy-wciaz-maja-problem-z-zaufaniem-drugiemu-czlowiekowi/ar/3591071>. [in Polish].
2. *Codzienna aktywność Polaków. Autoportret i obraz środowiska społecznego w latach 1988–2018*, CBOS (2018). [Everyday activity of Poles. Self-portrait and image of the social environment in 1988–2018] in *Komunikat z badań*. 164: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_164_18.PDF. [in Polish].
3. Górecki, M. (2018). *Polska mentalność szlachecko-niewolnicza* [Polish noble-slave mentality]. Oct 10: <https://michalgorecki.pl/2018/10/polska-mentalnosc-szlachecko-niewolnicza/>. [in Polish].
4. Grzesiak, M. *5 cech mentalności polskiej, które ograniczają nasz potencjał* [5 features of the Polish mentality that limit our potential]: <https://natemat.pl/blogi/mateuszgrzesiak/130819,5-cech-mentalnosci-polskiej-ktore-ograniczaja-nasz-potencjal>, (dostęp: 05.10.2019). [in Polish].
5. Hardenfelt, M. *Charakter narodowy Polaków* [National character of Poles]: <http://www.polenguide.pl/PolenPL/Mentaliteten%20i%20Polen/index.htm>. [in Polish].
6. Jakubowska-Branicka, I. (2017). *Mentalność demokratyczna a dogmatyzm: Przemiany postaw społeczeństwa polskiego w procesie demokratyzacji* [Democratic mentality and dogmatism: Changes in the attitudes of Polish society in the process of democratization]. *Zoon Politikon*. 8. 9 – 32. [in Polish].
7. Koralewicz, J., Ziółkowski, M. (2003). *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988 – 2000* [Polish mentality. Ways of thinking about politics, economy and social life 1988 – 2000]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. [in Polish].
8. Korzeniowski, K. (2014). *Mentalność społeczno-polityczna w historycznych regionach* in *Przegląd Psychologiczny*. Poznań: PTP. nr 1. 51 – 67. [in Polish].
9. Leder, A. (2014). *Prześnona rewolucja. Krytyka polityczna* [A dream revolution. Political Criticism]. Warszawa. [in Polish].
10. Marianski, J. (1999). *Kryzys moralny czy transformacja wartości* [Moral crisis or transformation of values] in *Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA. 243 – 264. [in Polish].
11. *Mentalność rosyjska a Polska* (2015). [Russian mentality and Poland] / redakcja Edward Walewander; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. [in Polish].
12. Najder, Z. (1998). *Co dziś łączy Polaków?* [What connects Poles today?]. *Życie*. 14-15, II. [in Polish].
13. [Niecypor, K.](https://www.eastbook.eu/2015/11/25/homopolonicus-czyli-polak-dumny-i-roszczeniowy/) (2015). *Homopolonicus, czyli Polak dumny i roszczeniowy* [Homopolonicus, i.e. a proud and demanding Pole]. *Eastbook*. 25 listopada: <https://www.eastbook.eu/2015/11/25/homopolonicus-czyli-polak-dumny-i-roszczeniowy/>. [in Polish].
14. *O nieufności i zaufaniu* (2018). [On distrust and trust], CBOS. *Komunikat z badań*. 35. Warszawa: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_035_18.PDF [in Polish].
15. *Polacy. Jacy są? O narodowej mentalności?* [Polish people. What are they like? About national mentality?]: <http://fotoforum.gazeta.pl/72,2,750,123554417.html>. [in Polish].

16. Stankiewicz, P. (2019). *My fajnopolacy* [We are cool Polish]. Warszawa: Wydawnictwo Bellona. [in Polish].
17. Sztompka, P. (1999). *Kulturowe imponderabilia wielkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność* [Cultural imponderabilia of great social changes: trust, loyalty, solidarity]. in *Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA. 265-282. [in Polish].
18. Sztompka, P. (2007). *Zaufanie fundament społeczeństwa* [Trust is the foundation of society] Wydawnictwo Znak, Kraków. [in Polish].
19. Wilk, E. (2017). Prof. Leder o dawnej mentalności Polaków [Leader about the old mentality of Poles] *Polityka. Inna дума.* 11 kwietnia: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1701072,3,prof-leder-o-dawnej-mentalnosci-polakow.read>. [in Polish].
20. Wnuk-Lipiński, E. (2004). *Świat międzyepoki globalizacja, demokratyzacja, państwo narodowe* [World inter-epoch globalization, democratization, nation state] / Wnuk-Lipiński E. – Kraków. [in Polish].
21. Zarycki, T. (2002). Region jako kontekst zachowań politycznych [Region as a context of political behavior]. Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar. [in Polish].
22. Zybala, A. *Kultura umysłowa Polaków – dlaczego myślimy tak, jak myślimy* [The mental culture of Poles – why we think the way we think]: <https://www.kongresobywatelski.pl/idee-dla-polski-kategoria/kultura-umyslowa-polakow-dlaczego-myslimy-tak-jak-myslimy/> <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-andrzej-zybala-kultura-umyslowa-polakow-dlaczego-myslimy-myslimy/>. [in Polish].
23. Zybala, A. (2016). *Polski umysł na rozdrożu. Wokół kultury umysłowej w Polsce. W poszukiwaniu źródeł niepowodzeń części naszych działań publicznych* [Polish mind at a crossroads. Around intellectual culture in Poland. In search of failure sources of some of our public activities]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH. [in Polish].
24. Hordiichuk, O. O. (2018). "Revoliutsiia Hidnosti" ta yii vplyv na mentalnist ukraintsiv: sotsialno-filosofskyi analiz [The Dignity Revolution and its Impact on the Mentality of Ukrainians: A Socio-Philosophical Analysis]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: filozofia.* 2. 39–45. [in Ukrainian].
25. Hordiichuk, O. O. (2019). Vplyv komunistychnoi ideolohii ta radianskoi diisnosti na mentalnist ukraintsiv: sotsialno-filosofskyi analiz [The impact of communist ideology and Soviet reality on the mentality of Ukrainians: a socio-philosophical analysis]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filozofsko-politolohichni studii.* 24. 25 – 31. [in Ukrainian].
26. Krymskyi, S., Zablotskyi, V. (2002). *Mentalnist* [Mentality]. in *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / V. I. Shynkaruk (holova redkolehii) ta in.* Kyiv: Abrys. 742. [in Ukrainian].

Статтю отримано 11.09.2019 року

Прийнято до друку 17.10.2019 року